

Barbora Forkovičová
divadelná kritička

Medziscéna kone otáčať nemusí

Štátne divadlo Košice v spolupráci s košickou Tabačkou Kulturfabrik túto sezónu odštartovali projekt s názvom Medziscéna. Jeho cieľom je prepájať publikum kamenného divadla a nezávislého kultúrneho centra, rovnako ako posilniť ich spoluprácu či iniciovať vznik nových spoločných scénických diel. Prvá inscenácia, ktorá vznikla v tejto kooperácii, má názov *Otočte kone!* (Smrť Jozefa Chovanca).

Inscenácia je realizáciou rovnomenného textu¹ Jána Mikuša, ktorý autor prihlásil do súťaže DRÁMA 2020. Odborná porota mu udelila druhé miesto a dramatický text zároveň získal aj Cenu Činohry ŠDKE, ktorá autorovi zaručuje jej uvedenie² na košickej scéne. Je pozoruhodné, že ŠDKE ako tradičnejšie orientovaná scéna ocenilo a prejavilo záujem o text, ktorý sám autor označuje skôr ako javiskovú víziu či režijný koncept. Bolo potom už logickým krokom zveriť autorovi tejto „vízie“ aj jej réžiu.

Napriek tomu, že Ján Mikuš rozvíja svoju divadelnú tvorbu najmä v rámci vlastného nezávislého Divadla Gasparego, má za sebou aj rôzne spolupráce s českými divadlami (napríklad HaDivadlo, Divadlo Polárka, Husa na provázku) a navyše aj režijné hostovanie v košickom divadle – v roku 2015 tu inscenoval Shakespearov *Sen noci svätojánskej*. Mikuš je zároveň jedným

30 zo zakladateľov kultúrneho centra Diera do sveta

Ján Mikuš
OTOČTE KONE! (SMRŤ JOZEFA CHOVANCA)

v Liptovskom Mikuláši. V istom zmysle ho môžeme vnímať ako „reprezentatívneho zástupcu“ slovenskej nezávislej umeleckej scény. Jeho prizvanie do projektu Medziscéna teda napĺňa ideu kooperácie dvoch subjektov s rozličným zázemím a tvorivým profilom, keď známeho tvorca z nezriadovanej sféry pozýva na spoluprácu so štátnym divadlom. Hoci sa inscenácia hráva v priestoroch Tabačky, pracovné zázemie a produkciu poskytuje aj ŠDKE. Obsadenie v tomto prípade tvoria herci a herečka zo súboru Činohry ŠDKE, ktorí sú však súčasťou rôznorodnej skupiny performeriek a performerov, hudobníčok a hudobníkov, študentov a študentiek. Synergia rozličných účinkujúcich korešponduje s celkovým tvarom inscenácie, ktorý je skôr akousi javiskovou skicou, miestom, kde sa stretávajú udalosti, myšlienky, podnety, informácie aj poézia.

To je ďalšia dôležitá črta tejto inscenácie – sám Mikuš sa vyjadril, že jedným z jeho cieľov pri tvorbe tohto diela bolo spájať ľudí z rôznych oblastí. Vďaka tomu sa na javisku stretáva naozaj rôznorodá skupina zostavená z detí i dospelých, hercov i nehercov, na premiére sa dokonca v exteriéri objavili aj živé kone (spolupráca s Polícijským zborom SR) ako zhmotnenie metafory aj doslovný odkaz na prípady policajnej brutality, o ktorých hra pojednáva. Jednou z hlavných daností inscenácie je jej rozpochybovanosť – hoci je hľadisko od diania na javisku viditeľne oddelené (sedenie je usporiadané v niekoľkých radoch popri dvoch stenách sály) účinkujúci defilujú po priestore, občas si sadnú, a tak sa môže stať, že neviete rozlíšiť medzi divákom a účinkujúcim.

Duty free

Otočte kone! je text vyskladaný z rôznych prehovorov vo forme scénických poznámok, situácií

„Synergia rozličných účinkujúcich korešponduje s celkovým tvarom inscenácie, ktorý je skôr akousi javiskovou skicou, miestom, kde sa stretávajú udalosti, myšlienky, podnety, informácie aj poézia.“

1 Autor text do súťaže prihlásil pod názvom *Otočte kone!* Podobenstvo podľa Saula, v ŠDKE sa uvádza so zmeneným podtitulom – *Smrť Jozefa Chovanca*.

2 Divadlo garantuje aspoň jednorazové uvedenie.

OTOČTE KONE! (SMRŤ JOZEFA CHOVANCA)
foto J. Marčínský

a scén, ktoré sú vedľa seba kladené skôr asociatívne, nerozvíjajú žiadny plynulý príbeh. Hlavnou témou inscenácie je už spomenutá problematika policajnej brutality. Preto pravdepodobne došlo aj k zmene podtitulu – tvorivý tím zdôraznil konkrétny prípad Slováka Jozefa Chovanca, ktorý v roku 2018 zahynul po tom, čo sa stal obeťou násilia polície pri vypočúvaní na bruselskom letisku Charleroi. Mikuš však jeho príbeh prináša na javisko skôr v symbolickej (významovej) než vo faktografickej rovine. Košickú inscenáciu otvára

krátky vstup Rada Slobodu, riaditeľa slovenskej sekcie Amnesty International, v ktorom zhrnuje najzávažnejšie prípady policajnej brutality nedávneho obdobia v zahraničí aj na Slovensku. Okrem prípadu Jozefa Chovanca pripomína predovšetkým udalosti v rómskej osade v Moldave nad Bodvou. Jeho vstup je akýmsi odborným vhladom do problematiky, ktorú Mikuš následne spracováva umeleckým spôsobom. Autor a režisér tému na scéne ďalej rozkrýva, rozširuje jej kontexty a pridáva k nej aj filozofickejšiu rovinu.

OTOČTE KONE! (SMŤ JOZEFA CHOVANCA)

— v popredí
Z. Psočková,
Z. Burianová
foto J. Marčinský

Vďaka otvorenosti javiskového tvaru je však v konečnom dôsledku na divákoch a diváčkach, čo si z inscenácie odnesú. Na scéne, ktorá predstavuje letiskovú halu (odkazujúcu na bruselské letisko Charleroi) sa plynulo preplietajú rôzne obrazy a situácie. Ako na každom letisku vidíme ľudí presúvajúcich sa po priestore s kuframi, pomedzi nich sem-tam prejde upratovačka s mopom, na boku je veľký bar, kde si cestujúci krátia čakanie nenúteným popíjaním. Divadelnú realitu okrem hudobníkov prítomných na javisku pripomínajú Zuzana Burianová a Zuzana Psočková, ktoré priestorom vo viacerých momentoch prejdú v nápaditej, ladnej choreografii. Veľký zástoj tu majú najmä spomínaní študenti a študentky konzervatória (v tínedžerskom veku), ktorí a ktoré zaplňajú priestor, sú súčasťou meniacich sa nemých mizanscén, no niektorí a niektoré z nich často nebadane vystúpia z davu a figurujú ako rozprávači. Opis alebo skôr náznak udalostí, ktoré vyústili do smrti Jozefa Chovanca, sú prítomné pomedzi dianie na javisku

kopírujúce hmýrenie ľudí na letisku počas bežného dňa. Preplietajú sa so scénou vulgárneho polovníka v bare či bitky, ktorú vyvolali iní čakajúci cestujúci. Nápadnejšie či subtílnejšie prejavy násilia sú teda prítomné všade navôkol. Dopĺňajú tak najväčšiu

OTOČTE KONE! (SMŤ JOZEFA CHOVANCA)

— v popredí P. Raši
foto J. Marčinský

„Je skvelé vidieť, že režisér cíel prizvať do projektu rôzne skupiny ľudí sa neskončil len pri ich účinkovaní.“

tragédiu, ktorá sa však odohráva mimo nášho zraku (len raz prejde priestorom trojica ľudí s nosidlami, na ktorých odnášajú muža v bezvedomí) a vlastne sa v celom javiskovom tvare akoby len mihla.

Moje meno nech je Jozef Chovanec

Hoci postava Jozefa Chovanca je v inscenácii prítomná aj fyzicky – v podobe herca Tomáša Dira, krvou obliateho a ležiaceho na stole – figuruje tu skôr symbolicky. Na začiatku textu aj inscenácie autor ponúka lyrickú úvahu, ktorú možno chápať ako spôsob, akým sa Mikuš vzťahuje k jeho osobe/postave – „Mená sa stávajú obeťou poézie mená/ sú obeťou písania/nepatria mi, no aj tak sú moje/tak, ako sú pre vaše uši iba vašimi/ zvuky a odtiene zvukov týchto mien/budete vlastníkami a dozorcami mien...“³

Okolnosti jeho smrti neskôr Mikuš, ktorý vstupuje na scénu a prerušuje inscenáciu, preberá so študentmi/kami v zdánlivo improvizovanej debata. Je známe, že videozáznam z cely na bruselskom letisku unikol a je dostupný na internete. Študenti/ky opisujú svoje náhľady na incident a postupne sa dostávajú k pomenovaniu relatívnosti každej situácie, v ktorej sa môže človek v rôznych kontextoch ocitnúť. Jednoducho, každý sa za istých okolností môže stať obeťou. V tom momente Mikuš túto pasáž ukončuje. Čo z nej však vyplýva?

Je skvelé vidieť, že režisér cíel prizvať do projektu rôzne skupiny ľudí sa neskončil len pri ich účinkovaní. Navyše sa zdá, že so študentmi/kami o problematike násilia počas skúšobného procesu diskutovali a nazerali na ňu z rôznych uhlov. Mikušovi sa všeobecne darí témy skôr otvárať než popudzovať k jasným záverom s jednou výnimkou. Študentská diskusia sa končí akýmsi náznakom na ospravedlnenie konania príslušníkov/čok policajného zboru, ktorých konanie ak nie priamo vyústilo, tak určite priblížilo človeka k smrti. Vyznenie tejto scény je síce do veľkej miery v súlade s apelom na reflexiu vecí v ich celistvosti či na obrátenie sa

3 MIKUŠ, Ján. *Otočte kone! (Smrť Jozefa Chovanca)*, ŠDKE, nepublikované.

Text v znení, v akom ho autor prihlásil do súťaže DRÁMA vyšiel v zborníku, e-knihe DRÁMA 2019 – 2020, ktorú v roku 2021 vydal Divadelný ústav.

k láske a ľudskosti, no na druhej strane pôsobí manipulatívne až nevhodne, keďže ide o jediné explicitnejšie vyjadrenie názoru na dané udalosti. Chovancov prípad síce dodnes nie je uzatvorený (je to už bezmála päť rokov), no jeho smrť je fakt. V závere inscenácie je jeho telo (Diro) „povznesené“ (ťahom zdvihnuté do výšky), no stačí to?

Názov *Otočte kone!* súvisí s apelom na divákov, ktorý vnímam ako zásadnú súčasť inscenácie. Ak je dianie na javisku zdánlivo nesúrodé, nemá určitú kauzalitu, je nehierarchické a nedominuje mu ani smrť Jozefa Chovanca (hoci je v symbolickej rovine neustále prítomná, „visí“ vo vzduchu), tak je táto ideová či až spirituálna rovina odkazujúca na obrátenie sv. Pavla jasnou výzvou na zamyslenie. Slová „Obráťte kone, vy, čo stojíte pred/bránami/vlastného zabudnutia/Ste povolaní všetci, a to výhradne/všetci pre slobodu,/pretože najvyššia sloboda je láska“, majú silu – dovoľm si povedať aj v prípade, že človek nie je oboznámený s príbehom sv. Pavla. Záverečné slová, ktoré znejú z nahrávky v potmnenej a polovyprázdnenej sále (v kontraste k predošlému neustálemu ruchu), majú svoju silu a údernosť. A hoci je pravdepodobné, že divák nepochytí celý text, jeho základný apel na zastavenie a prehodnotenie je pomerne ľahko uchopiteľný.

Ján Mikuš (táto scéna sa nemusí škrtnúť)

Čo je však v celom diele nepriehľadnuteľné, je Ján Mikuš. Nielen, že je autorom textu a zároveň aj režisérom, no v istej podobe sa objavuje aj v samotnej inscenácii. V hre aj jej javiskovom spracovaní sa okrem diania v letiskovej hale odohrajú aj dva ucelené výstupy – scéna z vládneho špeciálu, ktorým sa dvaja muži vezú do drážďanskej opery, a scéna, v ktorej sa Autor (Matej Marušin) rozpráva s Hercom (Jakub Kuka). V tej druhej teda ide o fiktívny rozhovor autora so sebou samým. V istom zmysle sa dá chápať ako vysvetlenie autorových zámerov, zároveň má pôsobiť humorne, sebaironicky, 33

no zásadnejšie opodstatnenie jej prítomnosti v hre nie je zjavné. Autoreferenčný charakter rozhovoru, v ktorom sa Autor priznáva, že hru napísal, lebo chcel v súťaži vyhrať peniaze, a tento konkrétny výstup napísal „aby bola sranda“, naozaj pobaví. Zároveň ním však Mikuš lavíruje na hrane vtípu a otravnej egocentrickosti. Na jednej strane je to provokujúco zábavné, na druhej môže pôsobiť odpudzujúco.

Mikuš napokon vstupuje do diania na javisku aj reálne, v spomenutom dialógu so študentmi/kami. Oba jeho vstupy – fiktívny aj reálny – tak podporujú jeho očividný zámer čo najviac nabúrať, spochybniť a otvoriť tradičnú formu divadelnej inscenácie. Odhaľuje tak nielen vlastné tvorivé pohnútky, ale rovnako ukazuje, že divadlo má byť predovšetkým komunikatívne, v širšom zmysle interaktívne, čo však nemusí znamenať, že nebude aj zábavné či edukatívne.

Najväčším prínosom inscenácie *Otočte kone!* je jej javisková forma, ktorá svojou premenlivosťou odráža ťažko uchopiteľné plynutie udalostí

v reálnom svete. Ján Mikuš v košickej Tabačke vytvoril priestor na stretnutie, v istom zmysle akúsi platformu pre konfrontáciu reálnych udalostí, ich celospoločenských významov, ale aj našich (diváckych) náhľadov na ne. Dôležitú tému policajnej brutality otvára zoširoka, čím môže byť zložitejšie dešifrovať interpretáciu konkrétnych scén/častí, no zároveň túto tému dopĺňa aj o otázky morálky a ľudskosti, ktoré sú v posledných rokoch skúšané, ohýbané a často sa zdá, že aj opúšťané. Scénou vo vládnom špeciále (zjavne odkazujúcou na silvestrovský výlet jedného z bývalých premiérov do drážd'anskej opery) tému rozširuje aj o realie slovenskej politickej scény, ku ktorej, žiaľ, neodmysliteľne patrí aj bezstarostnosť politických predstaviteľov. Keď sa však lietadlo dostane do turbulencie, vzniká pred nami sugestívny obraz. Letuška v podaní Lívie Michalčík Dujavovej, na ktorej už predtým bolo zjavné, že prežíva silné emočné pohnutie, so slzami v očiach spieva áriu – akoby stelesňovala

„
Najväčším prínosom inscenácie *Otočte kone!* je jej javisková forma, ktorá svojou premenlivosťou odráža ťažko uchopiteľné plynutie udalostí v reálnom svete.“

OTOČTE KONE! (SMRŤ JOZEFA CHOVANCA)
— L. Michalčík Dujavová, (chrbtom) M. Marušin, J. Kuka
foto J. Marčinský

OTOČTE KONE! (SMRŤ JOZEFA CHOVANCA)
— v popredí Z. Burianová
foto J. Marčinský

hlboký žiaľ. Jeho zdroj je nevy povedaný a zároveň všeobjímajúci. Mohol prameniť vo frustrácii zo stavu vecí, ktorý dotvára aj všeobecná ignorancia ľudí s reálnou politickou mocou.

Projekt Medziscéna začal úspešne. Inscenáciu *Otočte kone!* Štátne divadlo Košice v spolupráci s Tabačkou svojim divákom prinieslo úplne iný typ (divadelného) zážitku, než bežne v repertoári ponúka. Nevedno, aké plány má divadlo s touto inscenáciou, no bolo by výborné, ak by sa nestal len párkrát sa zopakujúcim experimentom, výkrikom do ticha. Je totiž dôležitým impulzom na premýšľanie nielen o našej súčasnosti, ale aj o našich divadelných konvenciách – a takýchto impulzov nikdy nie je dosť. ⚡

J. Mikuš: *Otočte kone!* (Smrť Jozefa Chovanca)

dramaturgia L. Kopas réžia J. Mikuš asistent réžie P. Radkoff pohybová spolupráca Z. Burianová hudba P. Korinok fotografie a dizajn J. Humaj účinkujú Z. Psotková, Z. Burianová, L. Michalčík Dujavová, T. Diro, J. Kuka, M. Marušin, P. Raši, B. Beňatinská, D. Wolczko, E. Plachetka, B. Zita Fekete, Ľ. Kristan, I. Petrishak, P. Korinok, E. Marenčinová, R. Sloboda, študenti a študentky Konzervatória Timonova 2, Košice premiéra 19. november 2022, Tabačka Kulturfabrik, Košice